

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823
№ 2(6)/2025, 177-182

УДК: 37

DOI: [10.52754/16948823_2025_2\(6\)_22](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_2(6)_22)

**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН МУЗЫКАЛЫК
КАБЫЛДООСУН ӨНУКТҮРҮҮ**

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ

DEVELOPING MUSICAL PERCEPTION IN PRESCHOOLERS

Мурзакматов Аманбек Камытович

Мурзакматов Аманбек Камытович

Murzakmatov Amanbek Kamytovich

филос.н.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет
Associate Professor, Osh State University
suzak70@mail.ru

Колдошова Гулмайрам Абдивалиевна

Колдошова Гулмайрам Абдивалиевна

Koldoshova Gulmayram Abdivaliyevna

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

Арстанбек кызы Максат

Арстанбек кызы Максат

Arstanbek kyzy Maksat

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН МУЗЫКАЛЫК КАБЫЛДООСУН ӨНҮКТҮРҮҮ

Аннотация

Макалада мектеп жашына чейинки курактагы балдардын мектепке чейинки билим берүү мекемелериндеги музыкалык сабактарда музыкалык кабылдоо жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнүн актуалдуу маселеси көтөрүлөт.

Ачкыч сөздөр: музыкалык кабылдоо, музыка сабагы, музыкалык табит, музыкалык каражаттар

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ

DEVELOPING MUSICAL PERCEPTION IN PRESCHOOLERS

Аннотация

В статье поднимается актуальная проблема развития навыков музыкального восприятия на занятиях музыкой в дошкольных образовательных организациях у детей дошкольного возраста.

Abstract

The article raises the pressing issue of developing musical perception skills in music classes in preschool educational institutions for preschool-aged children.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, уроки музыки, музыкальный вкус, музыкальные средства

Keywords: musical perception, music lessons, musical taste, musical tools

Введение

Музыкалык кабылдоону мектепке чейинки балдарда өнүктүрүү маселеси татаал жана көп кырдуу.

Балдарды ырдоого жана музыкалык аспаптарда ойноого үйрөтүү, сөзсүз түрдө, алардын музыкалык тилди кабыл алуу жөндөмүн, эмоционалдык жооп берүүсүн, элестүү жана ассоциативдик ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө багытталууга тийиш. Бирок, бул билимди туура куруу үчүн эң биринчи негиз — өнүккөн музыкалык сезим болушу зарыл. Музыкалык сезим же эстетикалык таасирленүү жөндөмү — бул инсанды ар тараптан өнүктүрүүнүн маанилүү шарты болуп эсептелет.

Музыкалык кабылдоону өнүктүрүү жана музыкалык чыгармаларды аткаруу жөндөмүн калыптандыруу үчүн баланын музыкалык-чыгармачылык каражаттарды — үндүн бийиктигин, узактыгын, тембрин жана башка көркөм каражаттарды — айырмалап билүүсү, ошондой эле музыкалык чыгарманы түшүнүп, сезип, ага ой жүгүртүп мамиле кылуусу абдан маанилүү [3:27].

Музыканы угуу, ойноо жана аткаруу дайыма кабылдоо процессин камтыйт. Анын өзгөчөлүгү — чыгарманын бүтүндүгүн, көркөм баалуулугун түшүнүү жана аны эстетикалык сезим менен кабыл алуу зарылдыгында.

Музыкалык кабылдоо маселеси боюнча теоретикалык изилдөөлөр бул түшүнүккө байланыштуу ар түрдүү ыкмаларды жана аныктамаларды карап чыгууга мүмкүнчүлүк берет, анткени бул терминге карата бирдиктүү көз караш азырынча жок.

Психологиялык сөздүктө «кабылдоо» мындайча аныкталат: «нерселерди, кырдаалдарды жана окуяларды толук чагылдыруу, ал сезүү органдарына физикалык дүүлүктүргүчтөрдүн түздөн-түз таасир этүүсүнөн келип чыгат» [7:17]. Педагогикалык сөздүктө болсо мындай деп белгиленет: «окутуунун толук жана аяктаган актысы бир катар процесстерди камтыйт: кабылдоо, түшүнүү, андоо, бекемдөө жана колдонуу» [6:9]. Бул процесстер бири-бири менен тыгыз байланышкан жана ар бири башкасына таянат. Бирок мугалим аларды айырмалап билүүсү зарыл. Ошондо окуу процессиндеги ушул компонент — кабылдоонун өзгөчө ролу эмнеде деген суроо туулат.

Б.М. Тепловдун аныктамасына ылайык: «Музыкалык кабылдоо — бул музыкалык каражаттардын, образдардын жана мүнөздүн толук чагылуусу, алардын сулуулугун сезүү жөндөмү» [9:32]. Е.В. Назайкинский болсо мындай деп аныктаган: «Музыкалык кабылдоо — бул музыка искусство катары, чындыктын өзгөчө эстетикалык чагылуусу катары, көркөм-философиялык кубулуш катары маанисин аңдап-түшүнүүгө багытталган кабылдоо» [5:14].

Ал эми М.Ш. Бонфельд мындай деп белгилейт: «Музыкалык кабылдоо — бул татаал процесс, анын негизинде музыкалык мазмунду көркөм-образдуу чагылтуу катары угуу жана сезүү жөндөмү жатат» [2:37].

Музыканы кабылдоонун өзгөчөлүгү — ар түрдүү бийиктик, узактык, күч жана тембрдеги үндөрдүн айкалышынан жаралган созвучиялардын кооздугун, алардын көркөмдүүлүгүн угуп, чыгарманын бирдиктүү образын сезүүдө турат. Музыка угарманда белгилүү маанайларды, сезимдерди жана ойлорду жаратат — дал ошол эмоционалдык байланыш анын көркөм күчүн аныктайт.

Музыканы кабылдоо — өзүнүн табияты жана кабыл алынган материалдын өзгөчөлүгүнө жараша, интеллектуалдык жана чыгармачыл ишмердүүлүк болуп эсептелет. Кабылдоо процессинде музыкалык үндүн жана мазмундун маңызын аңдап-түшүнүү иши жүзөгө ашат. С.Л. Рубинштейн мындай деп жазган: «Канча татаал болбосун, ар бир кабылдоо чындыгында белгилүү бир маселени чечүү процессин билдирет. Ал кабылдоо процессинде ачылып жаткан сезимдик маалыматтардын негизинде алардын маанисин аныктап, туура интерпретациясын табууга багытталат» [8:19]. Маани берүү ишмердүүлүгү ар бир аң-сезимдүү адамдык кабылдоого кирет. Объектти аңдоо катары кабылдоо дайыма түшүнүү жана ой жүгүртүү актысын камтыйт. Демек, адамдын кабылдоосу — бул сезимдик жана логикалык, сезимдик жана маанилик түшүнүктөрдүн жана ой жүгүртүүнүн биримдиги болуп саналат [8:19].

Музыкант психологдору далилдешкендей, музыканы кабыл алуу бир мааниде эмес: ар бир адам аны өзүнүн жашоо тажрыйбасына, музыканы угуу көндүмдөрүнө жана чыгармачыл элестетүү байлыгына жараша кабылдайт. Ошондуктан чоң кишинин жана баланын кабылдоосу ар башка. Н.Н. Ланге белгилегендей: «Психикага өзгөчө таасир этүүчү фактор — бул организмдин жаш өзгөчөлүгү: бала, өспүрүм, жаштык, жетилген жана кары курак. Бул физиологиялык өзгөрүүлөргө байланыштуу психикалык жашоо терең өзгөрөт, бардык психикалык көрүнүштөрдүн жана процесстердин өзгөчөлүктөрүндө башкача мүнөзгө ээ болот» [4:11]. Ал мындан ары мындай деп белгилейт: «Бул өзгөрүүлөр ушунчалык чоң болгондуктан, мурунку жаш курак үчүн кийинки мезгилдердеги психикалык жашоо дээрлик түшүнүксүз болуп калат. Ар бир жаш курак өзүнө гана тиешелүү сезимдерге, каалоолорго, ойлорго жана маанайларга ээ; ал сезимдерге, кабылдоого, эстөөгө, көңүл бурууга өзүнүн мөөрүн басат» [4:13]. Физиологиялык факторлор адамдын психикасындагы өзгөрүүлөргө негиз түзөт.

Мектепке чейинки жаштагы баланын психологиясынын негизги өзгөчөлүктөрү — көңүлдүн туруксуздугу жана тез чарчоо жөндөмү [1:73]. Бул куракта музыканы кабылдоо көбүнчө өзүнөн өзү, сезимге негизделген мүнөздө болот. Баланын туура эмоционалдык реакциясын чакыруу эң оңой мезгил да ушул — анткени анын сөз менен сүйлөө формасынын өзү эле сезимге бай жана дүйнөгө болгон жеке мамилесин чагылдырат. Бирок убакыттын өтүшү менен, адатта, балдарда табигый интонация жоголуп, бул системалуу окутуунун башталышы менен дал келет. Ошондо кабылдоо жана ой жүгүртүүдө рационалдык компоненттер биринчи орунга чыгып, табигый обондуу сүйлөө чыгармачылыгы интеллектуалдык эрежелер менен чектелет.

Тажрыйба топтогон сайын бала музыканы аң-сезимдүү кабылдап, музыкалык үндөрдү жашоо көрүнүштөрү менен байланыштыра алат, чыгарманынын мүнөзүн аныктайт. Кабылдоонун сапаты көбүнчө баланын табитине, кызыгуусуна жана жалпы интеллектуалдык өнүгүшүнө жараша болот.

Музыканы кабыл алуу — бул ишмердүүлүк, анын өзгөчөлүгү бир гана түрткү менен эмес, бир убакта иштеген мотивдердин комплексине жараша аныкталат: аң-сезимдүү жана аң-сезимсиз мотивдер (мисалы, көркөм мотивдер — музыканы кабылдоодо муктаждык менен байланышкан). С.Л. Рубинштейндин түшүндүрмөсүндө аң-сезимсиз мотивдер жана аракеттер — бул башка түрткүлөр менен маанилик байланыш ала элек көрүнүштөр. Эгер мотив аңдалса, ал «мотив-цельге» айланат [8:54].

Мисалы, XX кылымдын улуу музыканттары — Д.Ф. Ойстрах жана С.Т. Рихтер — бала чагында Одесса опера театрынын чөйрөсүндө чоңоюшкан, алардын ата-энелери ошол жерде иштеген. Ошол синтетикалык табияттагы опера чөйрөсү алардын музыкалык өнүгүүсүнө зор түрткү болгон. Обон менен поэтикалык сөздүн, сахналык кыймылдын жана көркөм жасалгалардын айкалышы алардын назик кабылдоосунда өзгөчө образдуу ассоциациялардын кеңири айлампасын жараткан [5:91–110].

Балдардын музыкалык табити калыптанган сайын белгилүү бир жанрларга, мүнөзгө болгон ык тартуулар пайда болот. Кабылдоонун сапаты музыкалык кызыгуунун, жалпы өнүгүүнүн жана интеллекттин деңгээлине көз каранды. Бала канчалык өнүккөн болсо, ошончолук ал музыкалык маанайды, мүнөздү, музыкалык каражаттардын өзгөчөлүгүн жакшыраак түшүнөт, чыгарманы аягына чейин уга алат жана анын түзүлүшүн байкайт.

Музыканы кабылдоо жөндөмү өнүкпөсө, баланын кийинки музыкалык ишмердүүлүгү ийгиликтүү болбойт. Ал жөндөм илимий жактан негизделген жана максаттуу жетекчилик аркылуу гана калыптанат. Бирок бул процессти жүргүзүү татаал — абдан ийкемдүү, сезимтал жана кесипкөйлүк мамиле талап кылат.

Ошентип, музыкалык сабактардагы мотивдердин өзгөчөлүгү — алардын функционалдуулугунда, башкача айтканда, музыкалык искусствонун табиятына жараша, кабылдоого жана ишмердүүлүк процессине багытталышында турат.

ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАР

1. Апжапар уулу, Б., & Акматкулов, У. (2024). Өспүрүмдөрдүн музыкалык маданиятын калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 61–68. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_11](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_11)
2. Аристова, И.Л. Общая психология. Мотивация, эмоции, воля / И.Л. Аристова. Учебное пособие. – Владивосток: ДВГУ, 2003. – 71 с.
3. Боронбаев, А. Ж., & Вдовкина, А. Д. (2024). Значение музыкальной школы в развитии культуры Кыргызстана. *Вестник Ошского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, (1(3), 31–38. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1\(3\)_5](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1(3)_5)
4. Бонфельд, М.Ш. Введение в музыкознание / М.Ш. Бонфельд. – М.: Владос, 2001. – 224 с.
5. Газиева, П.З., Имаралиева, Ж.Р. (2025). Мектепке чейинки курактагы баланын инсандыгынын руханий-адептик негиздерин калыптандыруу. *Евразия изилдөөлөрү ачык журналы*, 2(2), бб. 9- <https://doi.org/10.65469/eijournal.2025.2.2>
6. Кабалевский, Д.Б. Воспитание ума и сердца. – 2-е изд. / Д.Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 192 с.
7. Козубаев, О., Ыразаков, Д., & Камбарова, Н. (2023). Проблемы духовности в современной музыке. *Вестник Ошского государственного университета*, (1), 170–178. https://doi.org/10.52754/16948610_2023_1_21
8. Ланге, Н.Н. Душа ребенка в первые годы жизни / Н.Н. Ланге. – СПб, 1982. – С. 53.

9. Мурзакматов, А., & Абдираим уулу, К. (2023). Мектеп окуучуларында музыкалык кабыл алууну өнүктүрүү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (1(1), 49–54. [https://doi.org/10.52754/16948823_2023_1\(1\)_7](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_1(1)_7)
10. Назайкинский, Е.В. Музыкальное восприятие как проблема музыкознания / Е.В. Назайкинский // *Восприятие музыки: сб. статей.* – М.: Музыка, 1980. – С. 91–110.
11. Новиков, А.М. Педагогика: словарь системы основных понятий/ А.М. Новиков. – М.: Издательский центр ИЭТ, 2013. – 268 с.
12. Психология. Словарь. / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд, испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
13. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии / составители, авторы комментариев и послесловия А.В. Брушлинский, К.А. Абульханова-Славская. – СПб.: Питер, 2000. – 772 с.
14. Теплов, Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. – М.: Л.: АПН РСФСР, 1947. – 334 с.